

POSTINSTITUCIONALNI TRETMAN OSUĐENIKA*

Ljeposava Ilijić*

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Marija Maljković*

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd

Postinstitucionalni prihvatao kao poslednja faza u procesu reintegracije osuđenika, dugo je u našoj praksi bio zanemaren, pre svega zbog nerazvijenog sistema postinstitucionalne pomoći. Takva situacija kompromitovala je i ovako skromne rezultate zavodskog tretmana. O tome najbolje svedoči visoka stopa recidivizma, koja se u našim zavodima kreće u okvirima 60–70%. U skorije vreme u Srbiji je načinjen značajan pomak na ovom planu donošenjem niza zakona, a od posebnog značaja je uspostavljanje povereničke službe. Opšti ciljevi povereničke službe pored zaštite društvene zajednice i efiksanog sprovođenja alternativnih sankcija, jesu i smanjenje stope recidivizma kroz uspešnu reintegraciju, kao i uključivanje lokalne zajednice u proces sprovođenja alternativnih sankcija i postinstitucionalnog prihvata osuđenika. Cilj ovog rada je da analizom aktuelnog stanja i davanjem primera dobre prakse, ukaže na mogućnosti unapređenja procesa reintegracije osuđenih lica.

KLJUČNE REČI: *postinstitucionalni tretman / osuđeni / socijalna reintegracija*

* Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

* E-mail: lelelela_bgd@yahoo.com

* E-mail: mara.maljkovic@gmail.com

UVOD

Uspešna resocijalizacija, ne može se postići završetkom institucionalnog penološkog tretmana i otpustom osuđenika iz zatvorske ustanove. Postinstitucionalni tretman ili postinstitucionalni prihvat (*staranje*) predstavlja poslednju fazu u procesu izvršenja zatvorske kazne i procesa resocijalizacije i od ključne je važnosti za ponovno uključivanje bivšeg osuđenika u prosocijalne tokove na slobodi.

Otpušteni osuđenik dolaskom na slobodu susreće se s nizom poteškoća materijalne, socijalne pa čak i psihološke prirode. On te probleme, uglavnom, ne može sam savladati i ako nema pomoći društva, vrlo je verovatno da će se vratiti na put kriminala. S ciljem izbegavanja ovakvog završetka procesa resocijalizacije, institucionalni penološki tretman treba imati svoj nastavak u vidu postpenalne pomoći. Boravak u penalnoj instituciji kod osuđenih dovodi do prekidanja socijalnih veza, do prekida radnog odnosa, do prekida ili nemogućnosti održavanja bračnih veza, odvojenosti osuđenika od dece, nerešenog stambenog pitanja i sl.

U zavisnosti od stepena razvoja celokupnog društvenog sistema, specifičnosti pravnog i političkog sistema, ekonomskog standarda, ali i kulturoloških razlika, postpenalni prihvat može biti više ili manje organizovan. Rezultati postignuti na ovom planu, bitan su pokazatelj uspešnosti celokupnog institucionalnog tretmana, a ukoliko se ovoj fazi ne posveti dovoljno pažnje, dovode se u pitanje pozitivne promene koje su ostvarene u toku tretmana (Maljković, 2015). Visoka stopa recidivizma u brojnim zemljama u svetu, pa i kod nas, upućuju na zaključak da se projektovane koncepcije resocijalizacije i socijalne reintegracije osuđenika, u praksi ne ostvaruju.

PROBLEMI U SOCIJALNOJ REINTEGRACIJI

Stručna literatura ukazuje da se u proseku (i u odnosu na opštu populaciju) zatvorenici suočavaju sa širokim spektrom društvenih izazova. Siromaštvo, nizak obrazovni nivo, nezaposlenost i loše fizičko zdravlje, koji su vrlo često u pratnji zavisnosti od alkohola, droga i problema mentalnog zdravlja, intelektualnog deficita, siromašnih socijalnih i komunikacijskih veština, lako mogu dovesti pojedinca do visokog rizika od ponovnog hapšenja i zatvaranja u zatvorsku ustanovu. Prepreke na nivou pojedinca, kao što su intelektualni deficiti, mentalne bolesti ili siromašne životne veštine, podjednako mogu biti otežavajuće okolnosti uspešne socijalne

reintegracije kao i problemi lošeg odnosno niskog obrazovnog nivoa, nezaposlenosti i dr. (Borzycki & Baldry, 2003).

Socijalni nedostaci takođe mogu biti dodatno pogoršani postojanjem zatvorskog iskustva. Zatvorenici imaju tendenciju da imaju nizak nivo radnih veština, stručne osposobljenosti i obrazovanja, a podatak da je neko lice bivši osuđenih dalje smanjuje mogućnost zapošljavanja. Slično tome, stabilan smještaj bivši osuđenik nakon otpuštanja teško može da obezbedi, jer puštanjem na slobodu, nemaju dovoljno finansijskih sredstava da osiguraju privatni stambeni smještaj (Social Exclusion Unit 2002).

Bez dovoljno materijalne i socijalne podrške nakon puštanja, kratak ciklus puštanja na slobodu i ponovnog hapšenja, teško može biti prekinut. Ovo se posebno odnosi na zatvorenike koji služe kratke zatvorske kazne, koji nisu u zatvoru dovoljno dugo da budu aktivno uključeni u neki od programa tretmana, a koji najčešće ne podležu nikavom formalnom nadzoru nakon otpuštanja (National Association for the Care and Resettlement of Offenders-NACRO, 2000).

Rizik za povratništvo se uvećava ukoliko je bivši osuđenik pripadnik neke osetljive grupe ili ako je pogođen društvenim faktorima kao što su siromaštvo ili beskućništvo. U rešavanju ličnih izazova i problema koji ih čekaju na slobodi često ne nailaze na podršku institucija, užeg i šireg društvenog okruženja (Maljković, 2015).

Olakšavanje povratka bivšeg osuđenika u društvenu zajednicu

Istraživanja ukazuju na podatak da, uključenost osuđenika u zatvorskoj ustanovi u neke od efektivnih tretmanskih programa može pomoći u smanjenju stope ponavljanja krivičnih dela i ponovnog ulaska u zatvorsku ustanovu (Cullen & Gendreau 2000).

Najbolji rezultati mogu nastati kada programi ciljano identifikuju faktore koji predisponiraju osobu za kriminalne aktivnosti (kriminogene potrebe) i kada su na odgovarajući način podržane fizičke i društvene potrebe, kako u zatvoru tako i periodu nakon otpuštanja. Danas, uvaženo je mišljenje da sve intervencije, bez obzira na sadržaj, daju najbolje rezultate ako se isporučuju kao deo integrisanog programa koji je dizajniran za rešavanje konkretnih, pojedinačnih problema pojedinaca. Područja potreba identifikovana su po važnosti, u rasponu od praktičnih fizičkih uslova (npr. pružanja održivog, udobnog i sigurnog stanovanja, a ne samo privremenog smještaja), na manje opipljive faktore kao što su negovanje socijalne interakcije koje olakšavaju bivšim prestupnicima uspešan povratak u zajednicu.

Neki istraživači smatraju da programe treba proširiti i na programe usmerene ka podršci deci i porodici zatvorenika, kao i na izgradnju roditeljskih veština, kako bi se smanjila verovatnoća nastavka ciklusa prestupa i prestupnika kroz generacije (Federal Resource Center for Children of Prisoners 2002).

Potrebne uslove za prihvatanje osuđenika u društvenu zajednicu moguće je obezbediti poduzimanjem niza mera postpenalne pomoći.

U penološkoj literaturi, najčešće se navode unutrašnja i spoljašnja postpenalna pomoć. *Unutrašnja postpenalna pomoć* je ona koja se osuđenicima pruža tokom priprema za njihov otpust iz ustanove, a podrazumeva davanje saveta, podsticaja, ohrabrenja i usmerenja s jedne strane, a s druge strane preduzimanje čitavog niza konkretnih aktivnosti u smislu: obezbeđenja troškova prevoza do mesta prebivališta; obezbeđenja prikladne odeće i obuće ukoliko je osuđenik nema; obezbeđenje lekarskog pregleda ukoliko to potreba nalaže i smeštaj u najbližu zdravstvenu ustanovu radi lečenja ako je potrebno.

Spoljašnja postpenalna pomoć je pomoć koja se osuđenicima pruža neposredno po otpustu iz penalne ustanove, a za njihovo sprovođenje nadležni su organi zdravstvene i socijalne zaštite, službe za zapošljavanje radnika i drugih zainteresovanih vladinih i nevladinih organizacija i ustanove prema mestu prebivališta otpuštenog osuđenika. Ova pomoć podrazumeva davanje moralne podrške i pomoći otpuštenom osuđeniku da istraje u savladavanju svakodnevnih teškoća u životu i dobrom vladanju, te da izbegne sve okolnosti koje je mogu odvesti u ponovno činjenje krivičnih djela. Obuhvata i čitav niz mera kao što su: pronalaženje privremenog smeštaja; osiguranje ishrane; neophodno lečenje; iznalaženje nove sredine u kojoj će osuđenik živeti; pomoć u sređivanju porodičnih prilika; pronalaženje zaposlenja; završetak započetog stručnog osposobljavanja; davanje novčane pomoći za podmirivanje najnužnijih potreba i brojne druge.

U nekim sistemima izvršenja krivičnih sankcija institucionalnog karaktera postoji faza poluslobode, što se smatra jednim oblikom postpenalne pomoći (Konstantinović-Vilić & Kostić, 2006).

Kao što već ranije i napomenuto, organizacija i realizacija postpenalnog tretmana u različitim zemljama je različito organizovana.

Praktični pristup postpenalnom tretmanu u razvijenim zemljama podrazumeva kordinisanu saradnju penalnih institucija sa službama socijalne zaštite, a novi trendovi podrazumevaju uključivanje i partnerstvo sa nevladinim sektorom i drugim društvenim organizacijama, u cilju osiguranja potrebnih uslova i zadovoljenje potreba bivših osuđenika u cilju uspešne socijalne reintegracije.

Organizovana saradnja svih nadležnih službi usmerena je ka realizaciji različitih oblika pomoći bivšim osuđenima na svim nivoima, kao i realizaciju različitih projekata i programa koji su usmereni kako na pojedinca, tako i na njegovu porodicu, ali i širu i užu društvenu zajednicu. U cilju uspješnije socijalne reintegracije i sprečavanja budućih prestupa postoje brojna sredstva i oblasti koje mogu biti od velike pomoći kao što su:

1. Podrška za izbegavanje zatvorske kazne u slučajevima kada je to moguće, pogotovo za one prestupnike čiji visok rizik proizilazi i iz mentalnih poteškoća ili intelektualnog invaliditeta;
2. Proširenje postpenalne pomoći i brige i na osuđene na kraće zatvorske kazne;
3. Uključivanje osuđenika u programe koji se se sprovode u zatvoru;
4. Nastavak prilagođenih usluga koje su pokrenute u zatvoru i nakon povratka u zajednicu, kako bi se osiguralo da se ne izgube postignute pozitivne promene;
5. Fokus na celokupnu ličnost osuđenika uz uključivanje porodice i društvene mreže;
6. Potenciranje partnerstva, komunikacije i interakcije kao i razmenu znanja između organa strateljstva, osoblja kaznenih ustanova, vladinih agencija i nevladinih organizacija koje pružaju usluge socijalne brige i stranja u cilju što lakše socijalne reintegracije (Borzycki & Baldry, 2003).

Zakonska određenost postpenalnog tretmana

Do izmena krivičnog zakonodavstva u Srbiji 2014. godine, briga o licima otpuštenim iz zatvora je bila poverena Centrima za socijalni rad. Podrška koja je pružana bivšem osuđeniku nakon izvršenja kazne zatvora uglavnom se svodila na jednokratnu novčanu pomoć i pružanje saveta o ostvarivanju prava (Vasiljević-Prodanović, 2015).

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS) i Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera (ZIVSM) koji se promenuje od septembra 2014. godine u pogledu postpenalnog prihvata, predviđaju pre svega podeljenu nadležnost između službe za tretman koja postoji u svakom kazneno-popravnom zavodu i Povereničke službe koja je uspostavljena unutar Odeljenja za tretman i alternativne sankcije pri Upravi za izvršenje krivičnih sankcija.

ZIKS iz 2014. godine sadrži, kao i svi propisi o izvršenju krivičnih sankcija do sada, deo koji se odnosi na pomoć teško bolesnim osuđenima koji se

otpuštaju iz zatvora, kao i deo koji se odnosi na davanje obuće, odeće i novca za putne troškove bivšem osuđeniku lošeg materijalnog statusa. Međutim, ZIKS iz 2014. godine sadrži i izričitu obavezu Zavoda (koja se pre svega bazira na radu službe za tretman) da prema osuđeniku od momenta dolaska na izdržavanje kazne zatvora započne sa programom pripreme za otpust.

Član 185. ZIKS-a predviđa da je Zavod dužan da pre otpuštanja osuđenog sa izvršenja kazne zatvora, u okviru programa postupanja, utvrdi program pripreme za otpust i pomoći nakon otpuštanja. Priprema osuđenog za otpust započinje nakon dolaska u Zavod (stav 1). Osuđeni se podstiče na aktivno učestvovanje u pripremi za otpust, a posebno da održava odnose sa porodicom, uspostavlja i održava kontakte sa ustanovama i osobama koje se bave uključivanjem osuđenika za život na slobodi. Program za otpust je sastavni deo programa postupanja (stav 2). Na osnovu utvrđenog programa za otpust, osuđeni će biti uključen u pojedinačni ili grupni savetodavni rad u vezi sa njegovom pripremom za otpust najranije jednu godinu, a najkasnije tri meseca pre otpuštanja, u zavisnosti od dužine izrečene kazne (stav 3).

U postupku izrade programa za otpust služba za tretman utvrđuje i potrebe osuđenog nakon izvršenja kazne, a ZIKS predviđa da: *Služba za tretman procenjuje individualne potrebe, kapacitete za promenu i stepen rizika osuđenog za ponavljanje krivičnog dela, utvrđuje i sprovodi individualizovani program postupanja i primenjuje metode i postupke u cilju ostvarivanja individualne prevencije. Služba za tretman utvrđuje program postupanja prema osuđenom, usklađuje rad ostalih službi i drugih učesnika u sprovođenju programa i obavlja druge poslove određene ovim zakonom.*

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija predviđa da u ostvarivanju pružanja pomoći i prihvata Zavod saraduje sa povereničkom službom, organom starateljstva nadležnim prema mestu poslednjeg prebivališta (odnosno poslednjeg boravišta osuđenog pre upućivanja na izvršenje kazne zatvora), policijom i odgovarajućom organizacijom ili udruženjem. Ono što je važno napomenuti, a što prozilazi iz navedenih odredaba, jeste činjenica da podršku vaspitnoj i povereničkoj službi, kako tokom pripremanja za otpust, tako i nakon izdržane kazne zatvora *mogou pružati i odgovarajuće organizacije ili udruženja*. Na taj način, ZIKS generalno predviđa mogućnost delovanja nevladinog sektora u organizaciji postpenalne pomoći osuđenicima koji se pripremaju za izlazak na slobodu.

Takođe, službi za tretman je izričito propisana obaveza da otpočne individualno ili kolektivno savetovanje osuđenika kome se bliži istek kazne. Kroz savetovanje, služba za tretman treba da proceni potrebe osuđenika

koje će imati po izlasku iz Zavoda, a saznanja do treba da budu svojevrsna smernica poverničkoj službi prilikom pružanja postpenalne pomoći i formiranja programa postupanja.

Poslove postpenalnog prihvata obavljaju tzv. poverenici koji rade u okviru povereničkih kancelarija koje se osnivaju na teritoriji koja potpada pod nadležnost jednog ili više viših sudova. Poverenik je ovlašćen da prikuplja podatke o licima prema kojima se sprovodi izvršenje, da uspostavi kontakt sa porodicom, da izvrši uvid u službenu dokumentaciju nadležnih organa i pravnih lica i da od njih zatraži da mu se dostave potrebni podaci (čl. 6. ZIVSM).

Poverenik za poslove izvršenja izrađuje pojedinačni program postupanja za svako lice prema kome se sprovodi izvršenje, pa tako i za lice kome se pruža postpenalna podrška. On se izrađuje se na osnovu procene ličnosti, ličnih prilika, zdravstvenog stanja, stručnih kvalifikacija, procene rizika i potreba lica prema kom se sprovodi izvršenje. Pojedinačni program postupanja sadrži metode, postupke i rokove za njegovo sprovođenje, nosioce pojedinih aktivnosti i ostale podatke od značaja za ispunjavanje svrhe izvršenja, a obavezno sadrži i preuzete obaveze ili mere koje je odredio nadležni organ. Lice prema kom se sprovodi izvršenje upoznaje se sa sadržinom pojedinačnog programa postupanja, ali i sa posledicama neizvršenja obaveza, potvrđuje prihvatanje prihvatanje svojim potpisom, nakon čega je obavezno izvršavati utvrđene postupke i mere.

Program pomoći zamišljen je kao zajednički rad Poverenika, vaspitne službe i osuđenika, a sastoji se od:

- pružanja pomoći prilikom pronalaženja smeštaja i ishrane;
- pružanja pomoći u ostvarivanju prava na zdravstvenu i socijalnu zaštitu;
- davanja saveta u cilju usklađivanja porodičnih odnosa;
- pružanja podrške i pomoći prilikom pronalaženja zaposlenja, odnosno dovršavanja školovanja ili stručnog osposobljavanja;
- uspostavljanja saradnje sa nadležnim centrom za socijalni rad u cilju davanja novčane podrške za podmirivanje najnužnijih potreba;
- pružanje podrške i pomoći u uzdržavanju od upotrebe opojnih droga i alkohola;
- pružanja drugih oblika pomoći i podrške.

Uloga probacionih službi je i da daju odgovarajuće savete drugim organima javne vlasti na koji način bi trebalo da postupaju kako bi se smanjila stopa povratništva, da zagovara socijalnu inkluziju počinioca krivičnih dela i

postupa u skladu sa najvišim standardima profesije postavljenim kako na unutrašnjem tako i na međunarodnom planu.

STANJE U PRAKSI

Iako se čini da zakonskim rešenjima nema šta prigovoriti, stanje u praksi ipak nam ukazuje na drugačije činjenice. Prema rezultatima istraživanja nevladine organizacije Neostart-stručne službe ističu da i dalje najintenzivniju saradnju po pitanju postpenalnog tretmana i priprema osuđenika za otpust ostvaruju sa Centrima za socijalni rad i Nacionalnom službom za zapošljavanje.

U pogledu problema u saradnji, posebno se navode ograničeni resursi Centara za socijalni rad, a stručne službe posebno navode da bi bilo poželjno da se u pripremu osuđenika za izlazak iz zatvora uključe i Crveni krst i Centri za rehabilitaciju alkoholočara i narkomana.

Slično kao i osuđenici, zaposleni u Kazneno popravnim zavodima smatraju da su najveći problemi u postpenalnom periodu koji doprinose vršenju krivičnih dela loša materijalna situacija osuđenika i nemogućnost pronalazjenja zaposlenja. Problem predstavlja i nedostatak podrške osuđenima od strane državnih službi, ali i od porodice.

Stručne službe ističu da adaptacija osuđenika u socijalnoj sredini zavisi od dužine kazne, ali i spremnosti porodice i najbližih prijatelja da prihvate osuđenika i pruže mu pomoć. Vršioци krivičnih dela protiv dostojanstva telesnog integriteta drugih imaju najviše problema da budu ponovo prihvaćeni u socijalnoj sredini.

Osuđeni razvrstani u otvoreno ili poluotvoreno odeljenje imaju priliku da korišćenjem vanzavodskih pogodnosti budu integrisani u sredinu, dok oni koji isteku kazne dočekaju u zatvorenom odeljenju imaju većih poteškoća prilikom snalaženja u društvenoj sredini prilikom izlaska iz ustanove.

Osuđenici ističu da im je kao najvažnija pomoć u prvim danima nakon izlaska iz ustanove potrebna finansijska pomoć, pomoć oko pronalaska zaposlenja i pomoć prilikom pribavljanja ličnih dokumenata.

Kao najučestaliji odgovor na pitanje čija im pomoć najviše znači, osuđenici su istakli da je u pitanju podrška porodice i prijatelja.

Kada je reč o informisanosti osuđenika, svega 15% (od 547 koliko ih je ukupno obuhvaćeno istraživanjem) zna neku državnu instituciju kojoj može da se obrati za pomoć po izlasku iz ustanove. Kao najčešća

ustanova kojoj bi se obratili, osuđenici u najvećoj meri (80%) ističu Centar za socijalni rad i Nacionalnu službu za zapošljavanje.

Svega 5% ispitanih osuđenika upoznato je postojanjem nevladinih organizacija koje mogu da im pruže pomoć po izlasku iz ustanove. Slični podaci navode se i u pogledu informisanosti osuđenika o novim zakonskim rešenjima, pa tako svega 39% ispitanih osuđenika zna za postojanje Zakona o izvršenju krivičnih sankcija i Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera.

Najveći procenat osuđenika, tačnije 70% ispitanе populacije izjavilo je da ne očekuje da im država pomogne po izlasku iz zatvora. Osuđenici očekuju i da će prilikom ostvarivanja svojih prava na slobodi biti diskriminisani (56%), ali i da će imati problem prilikom zapošljavanja, prilikom rutinskih policijskih kontrola, kao i da će naići na nerazumevanje od strane drugih ljudi (Neostart, 2014).

UMESTO ZAKLJUČKA

U Srbiji su u skorije vreme napravljeni značajni pomaci na planu postinstitucionalnog prihvata. Oni su za sada najvidljiviji na planu zakonske regulative, a ogledaju se u donošenju niza zakona, pre svega Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (2014), Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera (2014), Strategije za razvoj sistema izvršenja krivičnih sankcija u republici Srbiji 2013-2020, Strategije za smanjenje preopterećenosti smeštajnih kapaciteta u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija u republici Srbiji u periodu od 2010-2015. godine. Smatramo da ovakva regulativa može biti dobra osnova za unapređenje prakse izvršenja krivičnih sankcija, ali i postinstitucionalnog prihvata, kao integralne faze tretmana osuđenih lica.

Iskustva razvijenih zemalja u oblasti postinstitucionalnog prihvata, bilo da se radi dobro organizovanim državnim sistemima ili nevladinim organizacijama, mnogobrojna su i raznorodna. Primera dobre prakse ima i u našim zavodima. Viktimološko društvo Srbije (2011) sprovelo je projekat pod nazivom "Ljudska prava žena u zatvoru – zalaganje za žene žrtve koje se nalaze u zatvoru" u okviru kojeg je ostvaren kontakt sa određenim brojem osuđenica, kojima je u toku projekta pružena emotivna podrška, pravni saveti, a sve to kroz radioničarski rad. Prepoznali su da osuđenice ne prolaze kroz adekvatnu pripremu za izlazak iz zatvora i da osećaju strah od manjka podrške na slobodi¹. Takođe, u Kazneno-popravnom zavodu u Nišu 2014. godine

¹ Detaljnije na: <http://www.vds.org.rs/LjudskaPravaZenaUZatvoru2011.htm>

pokrenut je program "Priprema za otpust osuđenih lica", a u Kazneno-popravnim zavodu za maloletnike u Valjevu je sproveden pilot-projekat "Međuresorna saradnja na postpenalnom prihvatu u Valjevu – jačanje sistema alternativnog izvršenja krivičnih sankcija". Nadamo se da će se ovakvi programi promovisati, usavršavati i postati sastavni deo procesa reintegracije osuđenih lica.

Razmena iskustava na međunarodnom nivou, projekti, umrežavanje vladinog i nevladinog sektora, jačanje kapaciteta povereničkih službi, kao i intenzivnija saradnja sa porodicom, produženo pružanje podrške i pomoći nakon izlaska iz ustanove (uključivanje u programe lečenja bolesti zavisnosti, obuka, obrazovanje i sl.) predstavljaju osnovne preduslove i pravce izgradnje i jačanja, planski i sistematski organizovanog sistema postinstitucionalnog staranja.

LITERATURA

- (1) Borzycki M. & Baldry E. (2003). Promoting integration: The provision of Prisoner Post-release services. *Trends & Issues in Crime and Criminal Justice*. No. 262. Australian Institute of Criminology. Available on: <http://www.aic.gov.au/publications/current%20series/tandi/261-280/tandi262.html>
- (2) Cullen, F.T. & Gendreau, P. (2000). "Assessing correctional rehabilitation: Policy, practice and prospects", *Criminal Justice 2000: Policies, Processes and Decisions of the Criminal Justice System*, Vol. 3, Pg. 76-109.
- (3) Federal Resource Center for Children of Prisoners (2002). *What Happens to Children?* Child Welfare League of America, Washington DC.
- (4) Konstantinović-Vilić, S. & Kostić, M. (2006). *Penologija*. Sven-Niš.
- (5) Maljković, M. (2015). Diskriminacija u procesu reintegracije osuđenih lica. *Pravni system i zaštita od diskriminacije*. Pravni fakultet Univerziteta u Prištini sa sedištem u Kosovskoj Mitrovici. Vol. 2. Str. 253-268.
- (6) National Association for the Care and Resettlement of Offenders (NACRO) 2000, *The Forgotten Majority: The Resettlement of Short Term Prisoners*, NACRO, London.
- (7) Neostart, (2014). Rezultati istraživanja potreba osuđenih lica u postpenalnom periodu. Dostupno na: <http://neostart.webs.com>
- (8) Social Exclusion Unit 2002, *Reducing Re-Offending by Ex-Prisoners*, Social Exclusion Unit, London.
- (9) Vasiljević-Prodanović, D. (2015). Postpenalna pomoć: Karika koja nedostaje. Knjiga rezimea-Specijalna edukacija i rehabilitacija

danas. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.(62-65)
Beograd

- (10) Viktimološko društvo Srbije, (2011). *Ljudska prava žena u zatvoru-zalaganje za žene žrtve koje se nalaze u zatvoru*. Dostupno na:
<http://www.vds.org.rs/LjudskaPravaZenaUZatvoru2011.htm>

THE POST-INSTITUTIONAL TREATMENT OF CONVICTS

Post-institutional treatment as the last stage in the process of reintegration of convicts, in our practice has been long neglected, primarily because of the underdeveloped system of post-institutional assistance. That situation compromised the modest results of custodial treatment. This is best evidenced by the high rate of recidivism, which in our institutions within the ranges of 60-70%. In recent years Serbia has made a major breakthrough in this area by adopting a series of laws and of particular importance is the establishment of a Commissioners' Service. The general objectives of Commissioners' services in addition to protection of the community, and efficient implementation of alternative sanctions, and are reducing recidivism rates by successful reintegration, as well as the involvement of local communities in the process of implementing alternative sanctions and post institutional accept convicts. The aim of this paper is to analyze the current situation and providing examples of good practice, show the possibility of improving the process of reintegration of prisoners.

KEYWORDS: Post-institutional treatment / convicted / social reintegration